

УДК 811.161.2'367

<http://orcid.org/0000-0002-9663-9348>

**ВЕРБОНОМІНАНТИ
ЯК КОМПОНЕНТИ ЛЕКСИКИ
ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ:
ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Карпенко Н.О., канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено лінгводидактичному аспекту вивчення вербономінантів (неподільних дієслівно-іменникових сполук) як компонентів лексики офіційно-ділового стилю при навчанні іноземних студентів української мови. Звернено увагу на семантико-граматичні особливості компонентів таких сполук. Продемонстровано здатність неподільних сполук мати дієслівний відповідник. Доведено, що неподільна сполука називає певну дію більш визначено на відміну від одиничного дієслова. Наведено тренувальні вправи для вироблення мовленнєвих умінь у використанні таких сполук на заняттях із мови.

Ключові слова: вербономінанти, лексика офіційно-ділового стилю, неподільні дієслівно-іменникові сполуки, синонімічні відношення.

Карпенко Н.А. Вербономинанты как компоненты лексики официально-делового стиля современного украинского языка: лингводидактический аспект. Стаття посвящена лингводидактическому аспекту изучения вербономинантов (неделимых глагольно-именных сочетаний) как компонентов лексики официально-делового стиля при обучении иностранных студентов украинскому языку. В работе уделяется внимание семантико-грамматическим особенностям компонентов таких сочетаний. Продемонстрирована способность неделимых сочетаний иметь глагол-эквивалент. Доказано, что неделимое сочетание называет соответствующее действие более определенно, чего не позволяет сделать единичный глагол. Приведены тренировочные упражнения для выработки речевых навыков в использовании таких сочетаний на занятиях по языку.

Ключевые слова: вербономинанты, лексика официально-делового стиля, неделимые глагольно-именные сочетания, синонимические отношения.

Karpenko N. Verbonominants as components of the vocabulary of the official style in the modern Ukrainian language: linguodidactic aspect. The article is devoted to the linguodidactic aspect of the study of verbonominants

(undividable verb-noun combinations) as components of the official vocabulary when teaching foreign students the Ukrainian language. The specificity of verbonominants is the property of verbal and some adjectival nouns to be transformed into a verb a one-root with a noun of the appropriate combination, which ensures the formation of a synonymous series whose components, being semantically close, can be interchanged. In practical use, free substitution is hindered by the semantic nuances of comparable synonyms that do not allow them to be identified. Verbonominants are characterized by unambiguousness in the transmission of information, allowing more accurate formulation of the idea, while verbs-equivalents carry a set of meanings in them, it leads to indistinctness in the design of a thought. In the article It has been proved that verbonominants are not just synonyms for replacement, they exist in the language for conveying a certain meaning, as a rule, concrete. A verbonominant calls the corresponding action more definitely, so it is impossible to make a single verb. This is the stylistic weight of undividable verb-noun combinations. The development of combinations is also due to the introduction of new lexemes, and due to the possibility of words to expand their semantic scope. This provides an introduction to the stylistic turnover of combinations which are more distinct than single verbs, convey different shades of meaning. There are some training exercises for developing speech skills in using such combinations in language classes.

Key words: synonymic connections, undividable verb-noun combinations, verbonominants, vocabulary of the official style.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Учені, які досліджують проблеми специфіки ділового мовлення сучасності (П.С. Дудик, С.Я. Єрмоленко, А.П. Коваль, А.Ф. Марахова, Л.І. Мацько, О.Д. Пономарів, І.Г. Чередниченко), звернули увагу на те, що, крім інших засобів, у ньому активно функціонують неподільні дієслівно-іменникові сполуки на зразок: *вживати заходів, вести переговори, виконувати обов'язки, винести догану, вирішувати питання, встановити обмеження, доводити до відома, досягати згоди, забезпечити захист, набувати чинності, нести відповідальність, обіймати посаду, перебувати під охороною, покласти відповідальність, робити заяву*, які використовуються на місці дієслів-присудків. Крім цього, науковці стверджують, що «наявність подібних одиниць у мові є ознакою її розвиненості у сфері офіційного спілкування» [1: 4]. Інтенсивне вживання цих сполук у сучасному офіційно-діловому стилі дозволяє мовознавцям називати їх «репрезентантами» цього стилю [2: 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На матеріалі російської мови такі поєднання вивчали Ю.Д. Апресян, В.М. Дерібас, Л.К. Жулинська, П.О. Лекант, А.П. Мордвилко, М.М. Прокопович, В.В. Розанова, Л.В. Шубіна. Вони розглядали питання статусу, синтаксичних функцій цих одиниць, ролі дієслова як складника дієслівно-іменникової сполуки. Такі конструкції були в полі зору українських учених Н.О. Бойченко, М.О. Вінтонова, Д.В. Горбачука, В.О. Горпинича, А.П. Загнітка, Л.М. Корневої, О.І. Леути, М.М. Капась-Романюк, І.І. Слинька, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянської, Г.М. Удовиченка, І.І. Чередниченка, К.Ф. Шульжука. Наукові розвідки, в яких аналізуються названі конструкції, переконують у тому, що, незважаючи на залучення до аналізу значної кількості фактичного матеріалу і висловлення теоретично вагомих тверджень, в українській лінгвістиці вони залишаються недостатньо вивченими. Це спричинює необхідність їхнього подальшого дослідження. **Мета роботи:** дослідити особливості використання вербономінантів у текстах офіційно-ділового стилю на заняттях з української мови як іноземної.

На заняттях з української мови на початковому і на основному етапах навчання іноземних студентів виникає потреба у формуванні в них уміння послуговуватися не тільки розмовною, але й діловою українською мовою. Саме тому вже з першого етапу її вивчення рекомендується використовувати такі завдання, як заповнення анкети, написання заяви чи резюме. У зв'язку з цим із метою збагачення словникового запасу студентів-іноземців вважається доцільним під час вивчення теми «Дієслово» уведення до мовного словнику студентів не тільки окремих нових дієслів, а й стійких неподільних сполук, що мають синонімічні дієслівні відповідники, на зразок: *дати пояснення – пояснити, внести зміни – змінити, піддати критиці – критикувати*. Крім того, активне функціонування таких сполук у межах офіційно-ділового стилю сучасної української мови зумовлює їх закономірне вивчення при опануванні іноземними студентами курсів «Ділова українська мова» та «Іноземна мова за фахом». Цим визначається **актуальність** даної розвідки

Виклад основного матеріалу. Як відомо, жанровий діапазон офіційно-ділового стилю охоплює, крім адміністративно-управлінських, ще й дипломатичні і власне законодавчі документи. Вони характеризуються різними вимогами до оформлення відповідних

паперів. Це спричинює виділення в межах офіційно-ділового стилю трьох його різновидів (підстилів): законодавчого, дипломатичного, адміністративно-канцелярського [6]. Ці різновиди об'єднані позалінгвальними вимогами до написання відповідних актів: офіційність, точність і дохідливість формулювання думки, неприпустимість образності і розмовності в наборі стильових засобів.

Як свідчать факти, в усіх підстилях офіційно-ділового стилю активно функціонують неподільні дієслово-іменникові сполуки типу *надати допомогу, прийняти рішення, дати розпорядження, провести розрахунок*, які мають назву вербономінанти (І.Г. Гомонова, М.М. Пипченко).

Як стверджують науковці, такі вербономінанти знаходяться на межі між вільними словосполученнями і фразеологічними єдностями: з одного боку, вони складаються зі слів, що функціонують у вільному використанні, з іншого – їм притаманні ознаки невільних словосполучень: відтворюваність у мовленні, стійкість у структурі і своєму складі, семантична цілісність значення.

Завдання викладача на заняттях з української мови як іноземної полягає в тому, щоб продемонструвати студентам, що вербономінанти – це лексико-граматична єдність, у якій кожне окреме слово не є вільним у своєму використанні. Студенти повинні запам'ятовувати неподільні сполуки повністю, а не окремо кожне слово, що входить до складу певної сполуки. При вивченні вербономінантів особливу увагу треба звертати на дієслівний компонент, правильність вибору якого викликає труднощі у студентів, а відтак – порушення норм сучасної української літературної мови.

Необхідно також застерігати студентів-іноземців від помилок, що виникають у результаті порушення правил лексичної сполучуваності слів, тому що деякі дієслова мають обмежену сферу сполучуваності з іменниками. Так, дієслово *надати* утворює стійкі сполуки зі значенням дії тільки з іменниками *підтримка, відповідь, допомога, оцінка, рівновага*. Сполучуваність дієслова *надати* з названими іменниками закріплена традиційним використанням. Саме тому на заняттях з української мови з іноземними студентами при вивченні лексики треба детальніше розглянути особливості цих сполук та виконати вправи для уникнення типових помилок на лексичному рівні. Зокрема, утворити неподільні сполуки, дібравши

до поданих дієслів відповідні іменники та правильно їх узгодивши (зразок: *брати зобов'язання*). З двома утвореними сполученнями (на вибір) скласти і записати речення. *Брати, вести, дати, завдати, здобувати, нести, обіймати, оголосити, підбити, порушити, чинити, укладати (агітація, відповідальність, зобов'язання, опір, перемога, питання, підсумки, подяка, посада, розпорядження, угода, шкода)*.

Потреба законодавчих актів у точності формування думки зумовлює введення в ділові тексти неподільних сполук із дієсловами й іменниками, семантика яких пов'язана з офіційно-діловою сферою вживання. Серед них, наприклад, дієслова: *затвердити, зобов'язати, вказати, організувати, внести, зробити, включити, відзначити, допустити, постановити, порушувати, надавати, піддавати, досягати, розглядати, визначати, приймати, доводити* та іменники: *наказ, здатність, обов'язок, покарання, засудження, скасування, вимога, відповідальність, виконання, розслідування, розпорядження, можливість, обмеження*. Будучи стилістично маркованими, сполуки з такими дієсловами сприймаються в текстах інших стилів елементами, що мають ознаки офіційності.

Розгляд досліджуваних вербономінантів указує на те, що до їхнього складу входять дієслівні компоненти загального вжитку, тобто такі, що формують також і синтаксично вільні словосполучення. Однак те саме дієслово, залишаючись перехідним, у вільному і неподільному поєднанні виступає в різних значеннях. Це пов'язано з тим, що у вільному дієслівно-іменниковому словосполученні дієслова виступають у прямих (первинних) значеннях. Задоволенням їхніх валентнісних ознак стають іменні частини мови з об'єктним значенням.

Іменниковий компонент неподільної сполуки завжди представлений абстрактним іменником. Приклади свідчать про те, що в законодавчих текстах найуживанішими є власне іменники (*участь, ініціатива, злочин, доступ, посада, змога, обов'язок*), менш уживаними – віддієслівні (*зауваження, втручання, обмеження, намір, відповідь, застереження, втручання, відшкодування, наказ, вимога*) та відприкметникові (*відповідальність, здатність, властивість, можливість, належність, активність, слушність*) іменники.

Використання перелічених і подібних іменників зумовлено тяжінням нормативно-правових актів до точності й однозначності. Це спричинює те, що більшість таких іменників передають юридичні поняття (*докази, проступок, судимість, штраф, експертиза, покарання, засудження, нагляд*), суспільно-політичні поняття (*власність, право, обов'язки, фінансування*), назви законодавчих актів чи ділових паперів (*повідомлення, оголошення, закон, постанова, статут, відозва, інструкція, договір, розпорядження, угода, заява, звіт*), назви форм дипломатичного спілкування (*переговори, конференція, нарада, засідання*).

Особливістю вербономінантів є те, що вони можуть трансформуватися в синонімічне дієслово, спільнокореневе з іменником цієї сполуки, наприклад: *надати підтримку – підтримати, вести боротьбу – боротися, піддати критиці – критикувати, нести відповідальність – відповідати, завдати шкоди – зашкодити*. З огляду на це для засвоєння вивченого матеріалу студентам-іноземцям може бути рекомендована до виконання така вправа: замінити подані сполучення дієсловом у неозначеній формі (зразок: *дати оцінку – оцінити*). *Дати пораду, зробити операцію, здійснювати перевірку, надавати допомогу, брати під захист, давати дозвіл, провести обстеження, внести пропозицію, поставити підпис, давати доручення, робити застереження*.

Здатність неподільних дієслівно-іменникових сполук відповідати одиничним дієслівним формам указує на їхню синонімічність. Однак, незважаючи на таку здатність сполук, виявляється, що смислові значення таких синонімів не завжди ідентичні. Наведемо приклад. Вербономінант *принести присягу* трансформується в дієслово *присягнути*, однак між ними немає значеннєвої відповідності: сполучення не має додаткових семантичних відтінків на відміну від дієслівного відповідника. Це пояснюється тим, що дієслово *присягнути* багатозначне: 1. «Давати присягу». 2. «Твердо обіцяти кому-небудь здійснити щось, підкріплюючи обіцянку якоюсь клятвою; клястися» [7: Т.8: 55], а сполука *принести присягу* означає «офіційну обіцянку дотримуватися певних зобов'язань». Отже, порівняно з дієсловом-відповідником вербономінанту характерна більша інформаційна точність, тому що він недвозначно передає думку.

У цьому полягає одне з суттєвих призначень вербономінантів у структурі нормативно-правових текстів.

Наведемо ще приклад: *Держава в особі Кабінету Міністрів України виступає гарантом за зобов'язаннями державних замовників* (Господарський кодекс України). Вербономінант *виступає гарантом* має синонімічний відповідник *гарантує*, які об'єднані значенням «давати гарантію у чому-небудь» [7: Т. 2: 29], завдяки цьому їх можна вважати взаємозамінними, пор.: *Держава в особі Кабінету Міністрів України гарантує зобов'язання державних замовників*. Однак визнати їх тотожними, інакше кажучи, дублетами (паралельними назвами того самого поняття) не можна. Вони відмінні стилістичними відтінками: перший приклад позначений відтінком книжності, конкретної офіційності, другий має ознаки стилістично нейтрального слова, уживаність якого загальностильова. Це означає, що дієслово *гарантувати* не чуже офіційно-діловому стилю, про що свідчить такий приклад: *Держава гарантує суб'єктам господарювання спеціальної (вільної) економічної зони право на вивезення прибутків та інвестицій за межі даної зони і межі України відповідно до закону* (Господарський кодекс України). У контексті ж першого прикладу використати дієслово *гарантувати* не можна, оскільки в наведеному реченні мова йде не просто про надання гарантії комусь, а про гаранта, тобто про поручителя, що відповідає за зобов'язаннями державних замовників. Ним виступає держава в особі Кабінету Міністрів України. Отже, мова йдеться не про гарантії (гарантування), а про особу (або «в особі», як це зазначено в цитованому реченні), яка є поручителем зобов'язань державних замовників. Використання сполуки зумовлене контекстом. Таке формулювання зобов'язань і гарантії їх виконання відповідає офіційним актам, фінансовим документам, що й дає право відносити таке сполучення до мови права, тобто мови законодавчо-правових актів.

Дієслівно-іменникові сполуки відзначаються здатністю досягати конкретності у викладі інформації. Ілюструє це приклад: *Відомості про доходи, цінні папери, нерухоме та цінне рухоме майно і вклади у банках посадових осіб, зазначених у частині першій статті 9 Закону України «Про державну службу», та членів їх сімей підлягають щорічній публікації в офіційних виданнях*

державних органів країни (Закон України «Про боротьбу з корупцією»). У цьому реченні використаний вербономінант *підлягати публікації*, що має синонімічний відповідник *публікуватись*. Однак вербономінант *підлягати публікації* більш точно передає названу дію, оскільки мова йде не просто про опублікування доходів посадових осіб та членів їх сімей, а про те, що це обов'язкова дія, правило, що має юридичну силу, на яку вказує дієслово *підлягають*. Саме прагнення до однозначності, несуперечності висловлення думки є причиною використання вербономінанта, у якому семантично взаємодіють дієслово й іменник: іменник несе в собі основне семантичне навантаження, а дієслово – корегує, конкретизує, спрямовує, уточнює його і граматично і семантично. Як слушно зазначають дослідники, «така форма присудка точніше передає термінологічні значення, створює офіційний колорит висловлювання, відтворює широку, узагальнену дію, характерну для ділового мовлення. Наприклад, у приватному листуванні звичайно *відповідають* на лист, а в офіційному – *дають відповідь*; у побутовому спілкуванні – *позичають* гроші, в ділових стосунках – *дають позику* чи *позичку*; неофіційна сфера спілкування – *запитують*, офіційна – *ставлять запитання*» [3: 56]. Автор цитати звертає увагу на «офіційний колорит» наведених поєднань, з чим, безумовно, слід погодитись. Ми ж підкреслюємо, що використання неподільних сполук відповідає вимогам стилю – формувати думку, адекватну офіційному припису: точно, без будь-яких семантичних нюансів, адже висловлене в правовому документі має юридичну силу.

Висновки. Дібраний матеріал дозволяє підтримати раніше висловлювану думку про те, що вербономінанти становлять характерну особливість офіційно-ділового стилю. Вони функціонують у всіх підстилях офіційно-ділового стилю, забезпечуючи йому інформативну точність і конкретність, необхідні у формулюванні офіційних поглядів загальнодержавного значення щодо певних питань, у визначенні принципів організації та діяльності державних органів, у встановленні прав та обов'язків громадян, у засвідченні юридичних основ застосування дій певними особами, установами й окресленні їхніх прав.

Своєрідною ознакою значної частини вербономінантів є здатність трансформуватися в синонімічне дієслово. Така здатність, з одного

боку, указує на їх семантичну ідентичність, з іншого, свідчить про те, що їх треба розмежовувати за стилістичною маркованістю. Більшість дослідників вважає, що дієслівно-іменникові сполуки мають відтінок книжності, що вони більш характерні для офіційно-ділової мови, тимчасом як синонімічні дієслова є стилістично нейтральними і загальноприйнятими.

Це дозволяє констатувати, що офіційність, книжність вербономінантів, які завдяки двокомпонентності формують чітко окреслену думку, позбавлену двозначності, а відтак і розмовності, викликана об'єктивними причинами: необхідністю формулювання висловлення, здатного бути юридично виваженим потрактуванням рекомендацій, настанов, вимог.

Потреба іноземних студентів в оволодінні навичками ділового мовлення відповідно до норм сучасної української мови зумовлює необхідність вивчення лексики офіційно-ділового стилю, зокрема неподільних дієслівно-іменникових сполук. На заняттях з української мови як іноземної для закріплення набутих знань щодо використання вербономінантів студентам можуть бути запропоновані такі вправи: 1) знайти вербономінанти, характерні для ділової мови, у поданих текстах офіційно-ділового стилю; 2) утворити унормовані неподільні сполуки зі словами, що подаються; 3) трансформувати дієслівно-іменникову сполуку в синонімічне дієслово.

Перспективи подальших наукових досліджень. У сучасній лінгвістиці не отримало достатнього висвітлення питання лексичної та граматичної своєрідності дієслів та іменників, що формують вербономінанти, тимчасом як коло цих дієслів та іменників постійно розширюється, а тому цей напрям дослідження є перспективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойченко Н.О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2002. 18 с.
2. Горбачук Д.М. Структурно-семантичні типи стійких сполучень слів в офіційно-ділових текстах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. К., 1997. 17 с.
3. Жайворонок В.В., Бріцин В.М., Тараненко О.О. Українська мова в професійній діяльності: навч. посібник. К.: Вища школа, 2006. 431 с.

4. Зозуля І., Присяжна О., Солодар Л. Основні сучасні методи викладання української мови як іноземної (досвід викладачів кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету). *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*: зб. наук. праць Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів, 2014. Вип. 9. С. 22–27.
5. Іванишин Г. Типова програма з української мови як іноземної для підготовчих факультетів вищих навчальних закладів України: теорія та практика укладання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2016. № 4. С. 163–169.
6. Марахова А.Ф. Мова сучасних ділових документів. К.: Наукова думка, 1981. 140 с.
7. Словник української мови: в 11 т. К.: Наукова думка, 1971. Т. 2. 550 с. 1977. Т. 8. 927 с.

REFERENCES

- Boichenko, N.O. (2002). *Stiiki diieslivni spoluky u publitsystychnomu teksti: typolohichni oznaky ta ekspresyvnyi potentsial* [Persistent verb conjugations in the journalistic text: typological signs and expressive potential]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Kyiv Taras Shevchenko National University [in Ukrainian].
- Horbachuk, D.M. (1997). *Strukturno-semantychni typy stiikykh spoluchen sliv v ofitsiino-dilovykh tekstax* [Structural-semantic types of stable combinations of words in official-business texts]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Ivanyshyn, H. (2016). *Typova prohrama z ukrainskoi movy yak inozemnoi dlia pidhotovchykh fakultetiv vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy: teoriia ta praktyka ukladannia* [A typical Ukrainian language as a foreign language for preparatory faculties in higher education institutions in Ukraine: the theory and practice of staging]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodumura Hnatiuka. Seria: pedahohika* [Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Series: pedagogy]. Ternopil: Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, 4, pp. 163–169 [in Ukrainian].
- Marakhova, A.F. (1981). *Mova suchasnykh dilovykh dokumentiv* [The language of modern business documents]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Slovyuk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. (1971, 1977). Vols. 1–11. Kyiv: Naukova dumka, Vol. 2. Vol. 8 [in Ukrainian].

Zhaivoronok, V.V, Britsin, V.M. and Taranenko, O.O. (2006). *Ukrainska mova v profesiinii diialnosti [Ukrainian language in professional activity]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

Zozulia, I., Prysiazhna, O. and Solodar, L. (2014). Osnovni suchasni metody vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi (dosvid vykladachiv kafedry movoznavstva Vinnytskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu) [The main modern methods of teaching Ukrainian as a foreign language (experience of teachers of the Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University)]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi [Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language]*. Lviv: Ivan Franko Lviv National University, 9, pp. 22–27 [in Ukrainian].